

Тема 4. Стилї сучасної української літературної мови у професійному спілкуванні. Науковий стиль мови

Правильно й чисто говорити своєю мовою може кожний, аби тільки було бажання. Це не є перевагою вчених-лінгвістів, письменників або вчителів-мовників, це не тільки ознака, а й обов'язок кожної культурної людини. Культурними в нас мусять бути всі, незалежно від того, працює людина розумово чи фізично.

Б. Антонечко-Давидович

- 1. Функціональні стилї сучасної української мови та сфера їх застосування.**
- 2. Основні ознаки функціональних стилів.**
- 3. Професійна сфера як інтеграція офіційно-ділового, наукового і розмовного стилів.**
- 4. Текст як форма реалізації мовнопрофесійної діяльності**

Список використаної літератури

1. Мацько Л. У. Кравець Л. В. Культура української фахової мови: Навчальний посібник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2007. С. 40-183.
2. Мацько Л. У. Стиль як основне поняття стилістики. // Українське мовознавство. Київ, 1990.
3. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль. Київ: Наукова думка, 1976. 288 с.
4. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : Підручник. - 3-є вид., перероб. та доповн.- Тернопіль, 2000. 248 с.
5. Радзівська Т. В. Текст як засіб комунікації. Київ.: Інс-т української мови, 1995.
6. Шевчук С.В. Ділове мовлення : Модульний курс: Підручник / 4-те вид. Київ: Арій, 2009. С. 12-17.
7. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення : Підручник / 5-те вид. доп. і перероб. Київ: Арій, 2009. С. 8-13.
8. Шевчук С. В. Російсько-український словник ділового мовлення / 3-є вид., перероб. і доп. Київ: Арій, 2010. 488 с.

1. Функціональні стилї сучасної української мови та сфера їх застосування

Використовуючи мову у найрізноманітніших сферах суспільного життя, люди вдаються до різних мовних засобів. Відповідь на занятті відрізняється від виступу на зборах, написання приватного листа відрізняється від написання твору. Залежно від змісту і мети висловлювання у процесі мовлення відбувається певний добір і поєднання мовних одиниць. Мистецтво добирати й ефективно використовувати систему мовних засобів з конкретною метою визначає рівень культури мовлення людини і загальний рівень духовної культури нації.

Стиль (від латин. *stilus* – паличка для письма). Стиль літературної мови – різновид мови (її функціональна підсистема), що характеризується відбором таких засобів із багатоманітних мовних ресурсів, які найліпше відповідають завданням спілкування між людьми в даних умовах. Це своєрідне мистецтво добору й ефективного використання системи мовних засобів із певною метою в конкретних умовах й обставинах. Д. Свіфт влучно зауважив, що стиль – це власне слова на власному місці.

Термін “стиль мовлення” слід розглядати як спосіб функціонування певних мовних явищ. Розрізнення стилів залежить безпосередньо від основних функцій мови – спілкування, повідомлення, впливу.

Сучасна літературна українська мова має розгалужену систему стилів, серед яких: розмовний, художній, науковий, публіцистичний, офіційно-діловий, конфесійний (релігійний) та епістолярний.

У межах кожного функціонального стилю сформувалися свої різновиди – підстили – для точнішого й доцільнішого відображення певних видів спілкування та вирішення конкретних завдань.

1. **Розмовний:** побутовий, світський.
2. **Художній:** епічний, ліричний, драматичний, комбінований.
3. **Науковий:** власне науковий, науково - навчальний, науково-популярний.
4. **Публіцистичний:** стиль засобів масової інформації, художньо-публіцистичний, науково-публіцистичний.
5. **Офіційно-діловий:** законодавчий, дипломатичний, адміністративно-канцелярський.
6. **Конфесійний:** стиль проповіді, стиль богословської літератури.
7. **Епістолярний:** стиль листування.

Для виділення стилів мовлення важливе значення мають форми мови – усна й писемна, розмовна і книжна. Усі стилі мають усну й писемну форми, хоча усна форма більш притаманна розмовному стилю, а іншим – переважно писемна.

Структура текстів різних стилів неоднакова, якщо для розмовного стилю характерний діалог (полілог) то для інших – переважно монолог. Відрізняються стилі мовлення й багатьма іншими ознаками. Але спільним для них є те, що вони – різновиди однієї мови, представляють усе багатство їх виражальних засобів і виконують важливі функції в житті суспільства – забезпечують спілкування в різних його сферах і галузях.

2. Основні ознаки функціональних стилів

Кожний стиль має:

- сферу поширення і вживання (коло мовців);
- функціональне призначення (регулювання стосунків, повідомлення, вплив, спілкування тощо);
- характерні ознаки (форма та спосіб викладу);
- систему мовних засобів і стилістичних норм (лексику, фразеологію, граматичні форми, типи речень тощо);
- жанри реалізації (документи, художні твори, наукові праці тощо);

1. Розмовний стиль

Це найдавніший стиль, що виник з потреби спілкування. Слід відрізнити неформальне й формальне спілкування. Перше – нерегламентоване, його мета й характер значною мірою визначаються особистими (суб'єктивними) стосунками мовців. У повсякденній розмові мовці можуть торкатися різних, часток не пов'язаних між собою тем, отже, їхнє спілкування носить частіше довільний інформативний характер. Друге – обумовлене соціальними функціями мовців, отже, регламентоване за формою і змістом. Якщо звичайне спілкування попередньо не планується, не визначаються мета його і зміст, то ділові контакти передбачають їх попередню ретельну підготовку, визначення змісту, мети, прогнозування, можливих висновків, результатів.

Сфера спілкування – усне повсякденне спілкування в побуті, у сім'ї, на виробництві (в неофіційній обстановці).

Основне призначення – бути засобом впливу й невимушеного спілкування, жвавого обміну думками, судженнями, оцінками, почуттями, з'ясування виробничих і побутових стосунків.

Жанри реалізації – приватні листи, бесіди.

Основні мовні засоби:

емоційно-експресивна лексика (метафори, порівняння, синоніми – цвіркочуть, тюрлюнчать);

суфікси суб'єктивної оцінки (зменшено-пестливого забарвлення – еньк, -юсіньк-, -ечк- тощо; дорогенький, гарнюсінький, недалечко);

прості, переважно короткі речення (неповні, обірвані, односкладові: Так, гаразд.);

часте використання різних займенників, дієслів із двома префіксами (пона-, поза-, понаїхало, позаховано);

фразеологізми, фольклоризми, діалектизми, просторічна лексика, скорочені слова, вигуки (балакати, бац, ну, ага);

заміна термінів розмовними словами (електропоїзд – електричка, бетонна дорога – бетонка);

типові форми мовлення – усні діалоги та полілоги.

Основні ознаки:

безпосередня участь у спілкуванні;

усна форма спілкування;

неофіційність стосунків між мовцями (неформальне спілкування);

невимушеність спілкування;

непідготовленість до спілкування;

використання несловесних засобів (логічних наголосів, тембру, пауз, інтонації);

використання позамовних чинників (ситуація, поза, рухи, жести, міміка);

емоційні реакції;

потенційна можливість відразу уточнити незрозуміле, акцентувати головне.

Норми розмовного стилю встановлюються не граматиками, як у книжних стилях, а звичаєм, національною традицією – їх відчуває і спонтанно обирає кожен мовець.

ПРИКЛАД:

Як ся маєш, Оленко?

Дякую, добре.

А як ся мають твої тато й мама?

Теж добре.

А як ся мають твої брат і сестра?

Чудово. Але я ще маю діда й бабу, дядька й тітку, небогу й зовицю, двоюрідних братів і сестер...

2. Художній стиль

Цей найбільший і найпотужніший стиль української мови можна розглядати як узагальнення й поєднання всіх стилів, оскільки письменники органічно вплітають ті чи інші стилі до своїх творів для надання їм більшої переконливості та достовірності в зображенні подій. Художній стиль широко використовується у творчій діяльності, різних видах мистецтва, у культурі й освіті.

Як і у всіх зазначених сферах, так і в белетристиці (красному письменстві – художній літературі) цей стиль покликаний крім інформаційної функції виконувати найсуттєвішу – естетичну: впливати засобами художнього слова через систему образів на розум, почуття та волю читачів, формувати ідейні переконання, моральні якості й естетичні смаки.

Сфера спілкування – мистецтво слова, творча діяльність, культура, освіта.

Основне призначення – естетичний вплив на думки і почуття людей за допомогою художніх образів, формування ідейних переконань, моральних якостей.

Жанри реалізації – художні твори (драма, комедія, повість, роман, вірш, поема тощо).

Основні мовні засоби:

наявність усього багатства найрізноманітнішої лексики, переважно конкретно-чуттєвої (назви осіб, речей, дій, явищ, ознак);

використання емоційно-експресивної лексики (синонімів, антонімів, омонімів, фразеологізмів: книш – хліб, гостинець – битий шлях, пускати півня - підпалювати);

запровадження авторських новаторств (слів, значень, виразів, формування індивідуального стилю митця);

уживання історизмів, архаїзмів, діалектизмів, просторічних елементів, навіть жаргонізмів (пійт – поет, ректи - казати);

поширене вживання дієслівних форм: (у минулому часі й умовному способі): Якби ми знали, то б вас не питали. (Н. тв.); (у теперішньому й майбутньому часі дійсного способу): Все на вітрах дзвенітиме, як дзбан. (Л. Костенко); (у наказовому способі): В квітах всі вулиці кричать: нехай, нехай живе свобода! (П. Тичина);

широке використання різноманітних типів речень, синтаксичних зв'язків, особливості інтонування та ритмомелодики;

повною мірою представлені всі стилістичні фігури (еліпс - опущення члена речення, риторичні запитання, звертання, безсполучниковість та ін.).

Основні ознаки:

художнє відтворення дійсності – образність (образ – персонаж, образ колектив, образ – символ, словесний образ, зоровий образ);

естетика мовлення, призначення якої – викликати в читача почуття прекрасного;

експресія як інтенсивність вираження (урочисте, піднесене, ввічливе, пестливе, лагідне, схвальне, фамільярне, жартівливе, іронічне, зневажливе, грубе тощо);

зображуваність (тропи, епітети порівняння, метафори, алегорії, гіперболи, перифрази, тощо; віршова форма, поетичні фігури);

відсутня певна регламентація використання засобів, про які йтиметься далі, та способів їх поєднання;

визначальним є суб'єктивізм розуміння та відображення (індивідуальне світобачення, світовідчуття читача).

За родами й жанрами літератури художній стиль поділяється на підстили, які мають свої особливості мовної організації тексту:

епічні (прозові: казка, роман, повість, байка, оповідання, новела, художні мемуари, нарис);

ліричні (поезія, поема, балада, пісня, гімн, елегія, епіграма);

драматичні (драма, трагедія, комедія, мелодрама, водевіль);

комбіновані (ліро-епічний твір, ода, художня публіцистика, драма-феєрія, усмішка).

ПРИКЛАД:

Тож взявши харчу торбу запасную, до сліз жони завбачливо оглух. « Я їду, отже, я існую», - так пояснив їй, що життя – це рух. (Л. Костенко)

3. Науковий стиль.

Науковий стиль на кінець ХХ ст. досягає такого рівня розвитку, що дає змогу передати найскладніші здобутки людства в будь-якій сфері наукових знань. В українській науковій мові виробилися власні принципи використання лексичних і граматичних засобів літературної мови в науковому стилі.

Сфера використання – наукова діяльність, науково-технічний прогрес, освіта.

Основне призначення – викладення наслідків дослідження про людину, суспільство, явища природи, обґрунтування гіпотез, доведення істинності теорій, класифікація й систематизація знань, роз'яснення явищ, збудження інтелекту читача для їх осмислення.

Жанри реалізації – монографії, дисертації, анотації, відгуки, рецензії, лекції, наукові статті, доповіді, наукові дискусії.

Основні мовні засоби характеризуються:

великою кількістю наукової термінології (транскрипція, турбуленція, дистиляція, реорганізація, атомна маса);

наявністю схем, таблиць, графіків, діаграм, карт, систем математичних, фізичних, хімічних та ін. знаків і значків;

оперуванням абстрактними, переважно іншомовними словами (обґрунтування, теорема, вакуум, синус, параграф, шлак);

використовуванням суто наукової фразеології, стійких термінологічних словосполучень (квантова фізика, генна інженерія);

залученням цитат і посилань на першоджерела;

відсутністю авторської індивідуальної манери та емоційно-експресивної лексики (малюсінський, соловейки);

наявністю чіткої композиційної структури тексту (послідовний поділ на розділи, частини, пункти, підпункти, параграфи, абзаци із застосування цифрової або літерної нумерації);

окрім переважного вживання іменників та відносних прикметників характеризується наявністю дієслівних форм (частіше безособові, узагальнені чи неозначені, як правило, теперішнього часу, що констатують певні явища й факти; значну роль відіграють

дієприслівникові та дієприкметникові звороти, які додатково характеризують дії, предмети та явища): було проаналізовано, треба розглянути, досліджуючи теорему тощо;

монологічним характером текстів;

різноманітністю складних речень, наявністю стандартних виразів (кліше): навести приклад, провести розрахунок, підбити підсумки.

Основні ознаки:

об'єктивність і предметність тлумачень (чітка визначеність предмета й об'єктивне до нього ставлення, що супроводжується вказівкою на джерело повідомлення);

логічна послідовність і доказовість викладу;

узагальненість понять і явищ;

об'єктивний аналіз, відсутність образності та емоційності;

точність і лаконічність висловлювань (вміння уникати повторів, надмірної деталізації);

аргументація та переконливість тверджень;

докладні висновки.

Науковий стиль має такі підстилі:

власне науковий із жанрами текстів (монографія, рецензія, стаття, наукова доповідь повідомлення, курсова й дипломна роботи, реферат, тези), який, у свою чергу, поділяється на науково-технічні та науково-гуманітарні тексти;

науково-популярний - застосовується для доступного викладу інформації про наслідки складних досліджень для нефахівців, із використанням у неспеціальних часописах і книгах навіть засобів художнього та публіцистичного стилів;

науково-навчальний - наявний у підручниках, лекціях, бесідах для доступного, логічного й образного викладу й не включає використання елементів емоційності.

ПРИКЛАД:

Терміни – це спеціальні слова або словосполучення, що дають точне визначення чи пояснення предметам, явищам, діям з певної галузі науки, техніки. До основних груп термінологічної лексики належать: математична, фізична, лінгвістична, філософська, хімічна, медична, морська, залізнична...

4. Публіцистичний

Публіцистичний стиль – це стиль, що призначений інформувати суспільство про факти, явища і формувати громадську думку.

Сфера використання - громадсько-політична, суспільно-виробнича, культурно-освітня діяльність.

Основне призначення:

-інформаційно-пропагандистськими методами вирішувати важливі актуальні, злободенні суспільно-політичні проблеми;

активний вплив на читача (слухача), спонукання його до діяльності, до необхідності зайняти певну громадську позицію, змінити погляди чи сформувати нові;

пропаганда певних думок, переконань, ідей, теорій та активна агітація за втілення їх у повсякдення.

Жанри реалізації – виступи, нариси, публіцистичні статті, памфлети (твори сатиричного х-ру), фейлетони (статті критичного х-ру), есе (короткі нариси).

Основні мовні засоби:

синтез елементів наукового, офіційно-ділового, художнього й розмовного стилів;

лексика насичена суспільно-політичними та соціально-економічними термінами, закликами, гаслами (електорат, багатопартійність, приватизація, демократія);

використовується багатозначна образна лексика, емоційно-оцінні слова (політична еліта, епохальний вибір), експресивні сталі словосполучення (інтелектуальний потенціал, одностайний вибір, рекордний рубіж, юність епохи), перифрази (чорне золото - вугілля, нафта; легені планети - ліси);

широко використовуються прислів'я, приказки, фразеологізми (з хворої голови на здорову);

уживання в переносному значенні наукових, спортивних, музичних, військових та інших термінів (орбіти співробітництва, президентський старт);

із морфологічних засобів часто використовується іншомовні суфікси -іст (-ист), -атор, -ація та ін. (полеміст, реваншист, провокатор); префікси псевдо-, нео-, супер-, інтер- та ін. (псевдотеорія, неоколоніалізм, супердержава, інтернаціональний);

синтаксисові публіцистичного стилю властиві різні типи питальних, окличних та спонукальних речень, зворотний порядок слів, складні речення ускладненого типу з повторюваними сполучниками; ключове, вирішальне значення мають влучні, інтригуючі заголовки;

Основні ознаки:

доступність мови й формулювань (орієнтація на широкий загал);

поєднання логічності доказів і полемічності викладу;

сплав точних найменувань, дат, подій, місцевості, учасників;

висловлювання наукових положень і фактів емоційно-експресивною образністю;

наявність низки яскравих засобів позитивного чи негативного авторського тлумачення, яке має здебільшого тенденційний характер;

пропаганда важливих суспільно-політичних ідей, активний вплив на слухача, спонукування до дії.

Публіцистичний стиль за жанрами, мовними особливостями та способом подачі інформації поділяється на такі підстили:

стиль ЗМІ (газет, радіо, телебачення тощо);

художньо-публіцистичний стиль (памфлети, фейлетони, політичні доповіді, есе (короткі нариси вишуканої форми);

науково-публіцистичний стиль (літературно-критичні статті, огляди, рецензії тощо).

ПРИКЛАД:

Учасники пленуму правління Київської письменницької організації закликають усіх літераторів, незалежно від їхніх політичних поглядів і естетичних переконань, до єдності та взаєморозуміння в ім'я розвитку українського письменства, подальшого поступу національно-культурного відродження.

(«Літературна Україна»).

5. Офіційно-діловий стиль

Офіційно-діловий стиль – це прийоми використання мовних засобів під час оформлення ділових паперів (розпоряджень, постанов, актів, наказів, резюме, характеристик тощо).

Сфера використання – офіційно-ділові відносини, спілкування в державно-політичному, громадському й економічному житті, законодавстві, у сфері управління адміністративно-господарською діяльністю.

Основне призначення - регулювати ділові стосунки в зазначених вище сферах, обслуговувати громадські потреби людей у типових ситуаціях.

Жанри реалізації – ділова документація (закони, укази, статuti, довідки, звіти, службові листи); виступи на зборах, нарадах, засіданнях, прес-конференціях; бесіди з діловими партнерами, телефонні розмови.

Основні мовні засоби:

стандартна канцелярська лексика: суспільно-політична, професійно-виробнича, науково-термінологічна (бланк, штамп, підпис, віза, апелювати, інцидент, бюджет);

відсутність емоційно забарвленої лексики (величезні, колосальні, грандіозні плани);

уживання мовних штамів, стійких сполук (що діє на підставі, доводить до відома, зважаючи на викладене вище, згідно з наказом);

специфічні фразеологічні компоненти (круглий стіл, тримати курс, впливові кола, супровідна нота);

наявність безособових та наказових форм дієслів, дієслів теперішнього часу із значенням постійності дії (було проаналізовано, вжити заходів, рішення приймається, має місце);

широке використання простих поширених речень з однорідними підметами, присудками, додатками (Директор вказав на проблему ретельної підготовки звітів і заповнення таблиць.);

використання складних речень із сурядним та підрядним зв'язком (МЗС України вважає, що ухвалений за результатами обговорення документ, не відображає реальної ситуації в Україні.).

Основні ознаки:

офіційний характер (спілкування між установами, закладами, підприємствами, службовими особами);

адресність (офіційний автор та адресат завжди відомі);

повторність дій та ситуацій (регулярне використання однакових мовних засобів);

тематична обмеженість кола завдань, що вирішує організація;

нейтральний тон викладу змісту лише у прямому значенні;

точність та ясність (поєднуються з лаконічністю, стислістю й послідовністю викладу фактів);

документальність (кожний офіційний папір повинен мати характер документа), наявність реквізитів, розташованих у певній послідовності, що дозволяє довго зберігати традиційні стабільні форми;

висока стандартизація вислову та сувора регламентація тексту (для чіткої організації текст поділяється на параграфи, підпункти, абзаци).

Підстили:

законодавчий (закони, укази, постанови, статuti) – регламентує та обслуговує офіційно-ділові стосунки між приватними та службовими особами;

дипломатичний (міжнародні угоди, конвенції, комюніке (повідомлення), протоколи, звернення, меморандуми (дипломатичні листи) – використовується у сфері міждержавних офіційно-ділових стосунків;

-адміністративно-канцелярський (накази, розпорядження, довідки, доручення, акти) – використовується у професійно-виробничій сфері, правових відносинах, діловодстві.

ПРИКЛАД:

У ст. 11. «Закону про мови» записано: «Мовою роботи, діловодства й документації, а також взаємовідносин державних, партійних, громадських органів підприємств, установ, організацій є українська мова».

6. Епістолярний стиль

Сфера використання - приватне листування. Цей стиль може бути складовою частиною інших стилів, наприклад, художньої літератури, публіцистики («Послання» І. Вишенського, «Листи з хутора» П. Куліша та ін.).

Основні ознаки:

наявність певної композиції;

початок, що містить шанобливе звернення;

головна частина, у якій розкривається зміст листа;

кінцівка, де підсумовується написане;

іноді постскрипtum. (P.S. - приписка до закінченого листа після підпису).

Основні засоби - поєднання елементів художнього, публіцистичного та розмовного стилів.

Сучасний епістолярний стиль став більш лаконічним (телеграфним), скоротився обсяг обов'язкових раніше вступних звертань та заключних формувань увічливості.

7. Конфесійний стиль

Сфера використання — спілкування в конфесіях, культових установах, релігійних громадах, духовних навчальних закладах, віруючих родин.

Призначення — обслуговувати релігійні потреби як окремої людини, так і всього суспільства. Конфесійний стиль утілюється (реалізується) в релігійних відправах (літургіях),

проповідях, молитвах (усна форма); в Біблії та інших церковних книгах, молитовниках, требниках тощо (писемна форма).

Основні засоби:

суто церковна термінологія, мовні формули із сакральним значенням (дар праведности, гріховність тіла, усі люди – Божий храм);

непрямий порядок слів у реченні та словосполучі (Не може родить добре дерево плоду лихого, ані дерево зле плодів добрих родити);

значна кількість метафор, алегорій, порівнянь (Я зруйную цей храм рукотворний, — за три дні збудую інший, нерукотворний);

наявність архаїзмів (уста, живіт, зріти);

стандартність стильової форми.

Конфесійний стиль від інших відрізняє небуденна урочистість, піднесеність, наявність зазначених вище виражальних засобів і поділ на такі підстили: публіцистичний, науковий, художній. Повернення до загальнолюдських і давньонаціональних цінностей зобов'язує нас уважніше ставитися до конфесійного стилю як до складової частини загальнонаціональної культурно-духовної скарбниці та складової частини нашої історії.

ПРИКЛАД:

Вибір дванадцятьох апостолів

І піднявся Ісус на гору й покликав за Собою кого хотів. Вони піднялися до Нього. Він обрав дванадцятьох і назвав їх апостолами Своїми, щоб могли вони бути поруч із Ним і щоб міг Він послати їх проповідувати, наділив Він їх владою виганяти демонів. Отже, Він призначив дванадцятьох: Симона (якому Він дав ім'я Петро), Якова, сина Зеведеєвого, і брата Якова Іоанна (яким Він дав імена Воанер, що означає «сини грому»), Андрія, Пилипа, Варфоломія, Матвія, лому, Якова, сина Алфієвого, Тадея, Симона Зілота та Юду Іскаріота, котрий Його і зрадив.

(Новий Завіт. Євангелія від Марка)

3. Професійна сфера як інтеграція офіційно-ділового, наукового і розмовного стилів

Із часу введення курсу «Ділова українська мова» у вищих навчальних закладах (1992 р.) відбулася певна переорієнтація щодо розуміння самого предмета викладання.

Формулюючи поняття «мова професійного спілкування», слід мати на увазі принаймні три сучасні стилі — офіційно-діловий, науковий, розмовний, оскільки ділова та фахова мова містять близькі й навіть спільні мовні засоби різних рівнів. Уміле використання цих засобів — необхідна умова досягнення успіхів у професійній сфері.

Той факт, що більшість сучасних людей функціонує в науково-виробничій сфері, є причиною взаємопроникнення двох інших різновидів мови — писемної (книжної) та розмовної (яку не варто обмежувати лише розмовно-побутовим стилем). Розмовний стиль уже має досить істотно виявлений різновид — розмовно-офіційний (професійний), тобто мову, якою спілкуються не в побуті, а у виробничій, освітній та інших сферах.

Українське професійне мовлення перебуває на етапі становлення, унормування. Йому властиві ознаки, що визначають рівень культури усного й писемного ділового мовлення: правильність, комунікативна досконалість, аргументованість, доцільність, стислість, точність. Специфіка професійного мовлення полягає в обслуговуванні сфери виробничих відносин, потреб спілкування між представниками однієї професії. Добре знання мови фаху підвищує ефективність праці, допомагає краще орієнтуватися в складній професійній ситуації.

Кожна галузь науки має свої мовленнєві особливості, що виражаються в специфічній фаховій термінології. Вивчення проблем термінології надзвичайно актуальне з кількох причин.

По-перше, термінологія є головним джерелом поповнення лексичного складу високорозвинених сучасних мов. Саме термінологія як частина природної людської мови є найуніверсальнішим засобом зберігання, передавання, оброблення інформації. Обсяги ж інформації зростають шаленими темпами: за даними науковців, зараз її обсяги подвоюються

через кожні п'ять-сім років, що спричиняє так званий «термінологічний вибух» (появу великої кількості нових термінів).

По-друге, наукові знання інтернаціональні за своєю природою. У сучасному світі відбуваються потужні інтеграційні процеси, які не оминають наукової сфери і висувують проблему міжнародної стандартизації термінів як основи для порозуміння між фахівцями різних країн.

По-третє, українська термінологія, яка повинна розвиватися разом із термінологіями інших національних мов, має низку специфічних проблем, зумовлених історично, гостру потребу у створенні національних термінологічних стандартів, термінологічних словників тощо.

Якщо проаналізувати термінологію, яка вживається фахівцями певної галузі в наукових текстах, усному професійному та діловому мовленні, то виявимо, що частина термінів використовується лише в цій галузі, а частина в інших. Це свідчить про те, що терміни неоднакові за ступенем спеціалізації їхнього значення.

Залежно від ступеня спеціалізації значення терміни можна поділити на три основні групи:

- загальнонаукові терміни, тобто терміни, які вживаються практично в усіх галузевих термінологіях, наприклад: система, тенденція, закон, концепція, теорія, аналіз, синтез і т. д. Слід зазначити, що такі терміни в межах певної термінології можуть конкретизувати своє значення, пор.: валютна система, осушувальна система; особова справа, юридична справа;

- міжгалузеві терміни (це терміни, які використовуються в кількох споріднених або й віддалених галузях. Так, економічна наука має термінологію, спільну з іншими соціальними, природничими науками, наприклад: амортизація, екологічні витрати, санація, технополіс, приватна власність;

- вузькогалузеві терміни (це терміни, характерні лише для певної галузі, наприклад: лізинг, банківська гарантія, зрошувальна вода, дрена, чип.

Отже, професійне спілкування неможливе без використання термінів, а також професіоналізмів та номенклатурних назв.

Професіоналізми – це слова або вислови, притаманні мові людей певної професійної групи. Суттєва різниця між термінами і професіоналізмами полягає в тому, що терміни (це офіційні наукові назви поняття, а професіоналізми виникають як розмовні, неофіційні заміники термінів (платіжка - платіжне доручення; вишка - вища математика; пара - дві академічні години) або коли та чи інша професія, рід занять не має розвиненої термінології (рибальство, гончарство).

Професіоналізми на відміну від термінів, як правило, емоційно забарвлені, є переосмисленими словами загального вжитку. Вони можуть бути незрозумілі людям, які не належать до певної професії, пор.: підвал у мові поліграфістів, бублик у мові водіїв тощо. Професіоналізми можуть використовуватися в неофіційному професійному спілкуванні, проте вони є ненормативними в професійних документах, текстах, в офіційному усному мовленні.

Номенклатура (від лат. nomenclatura (перелік, список імен) - сукупність назв конкретних об'єктів певної галузі науки, техніки, мистецтва тощо. Їх потрібно відрізняти від термінів, що позначають абстраговані наукові поняття. Номенклатуру становлять іменники та словосполучення, які передають як систему назв об'єктів певної науки так і сукупність назв одиничних об'єктів, наприклад: у географічній номенклатурі (Чорне море, Шацькі озера, річка Десна), видові назви (у ботанічній лексиці назви дерев: дуб, смерека, ялина). Існує номенклатура медична, мовознавча, хімічна, економічна (пор. термін валюта і номенклатурні назви долар, євро, крона).

У сучасному житті по-новому розглядаються питання функціонування мови у суспільно-виробничій сфері. Основний критерій – знання мови свого фаху, рівень володіння професійною термінологією. Разом з підвищенням рівня фахових знань представників різних професій підвищуються вимоги до мовних знань – уміння грамотно висловлюватись, оформляти ділові папери, вести переговори тощо.

Під час обміну інформацією виникає прямий обмін думками, поглядами, ідеями, з'являються різні форми взаємних стосунків, симпатії, антипатії, які являють собою міжособистісні стосунки у певній професійній сфері. Отже, слово – це робочий інструмент інженера, мовлення – компонент його професійної майстерності. Від правильності, точності, логічності, зв'язаності, переконливості, емоційності, доступності висловлювань залежать ефективність та результативність роботи з підлеглими. Як стверджують дослідники, мовна підготовка випускників середніх шкіл часто не відповідає вимогам сьогодення. Особливі труднощі у студентів виникають під час монологічних висловлювань – безсистемність, непослідовність, відсутність орієнтації на адресата. Без аргументації висловлених думок текст втрачає зв'язність, знижуються його комунікативні властивості.

Мистецтво добирати й ефективно використовувати систему мовних засобів відповідно до умов спілкування визначає рівень культури мовлення людини. Нинішній студент – майбутній фахівець - безпосередньо долучений до наукової та професійної сфер. Він реалізує свою навчально-виробничу та наукову діяльність у науковому, офіційно-діловому та розмовному стилях. Саме оволодіння мовою ділового та професійного спілкування є запорукою успіху в навчанні та професійній кар'єрі. Важливо «озброїтися» усіма стилістичними тонкощами й багатством літературної мови та послуговуватися ними в активному спілкуванні з діловими партнерами, під час ведення документації, проголошення публічних виступів тощо.

4. Текст як форма реалізації мовнопрофесійної діяльності

Текст (від лат. *textum*- тканина, сплетіння, з'єднання) - максимальна одиниця мови. Повний розгорнутий виклад матеріалу з обраної теми.

Зв'язний текст – це відрізок усного чи писемного мовлення, для якого властиві протяжність, тематична цілісність, логічна єдність і здатність членуватися на менші складові частини. Зв'язність тексту характеризується певною послідовністю речень, абзаців, що визначаються смисловим зв'язком і відповідають задуму автора. Від зв'язного слід відрізнити незв'язний текст, що є сукупністю логічно і тематично не пов'язаних між собою висловлювань. Такі тексти аналізуються з погляду мовленнєвих помилок.

Розрізняють усні й писемні тексти, художні й нехудожні, прозові й віршові, монологічні й діалогічні, розповідь, опис, роздум, абзац, макротекст і мікротекст тощо.

Усний текст – продукт живого мовлення, письмовий – продукт письма чи друкування. Кожний з них має відповідно властивості усного чи писемного мовлення. Усний текст сприймається на слух, писемний – візуально.

Художньому тексту властиві образність, що виявляється у майстерному змалюванні картин і образів засобами художнього слова, та конкретно-чуттєвий елемент, який бере участь у створенні чуттєво-емоційних вражень. Саме цим відрізняються тексти художнього стилю від інших. Певні властивості художнього стилю мають окремі тексти розмовного та публіцистичного стилю.

Нехудожні тексти визначаються більшою інформативністю, докладністю і відсутністю художньої образності. Це тексти наукового, офіційно-ділового, а також окремі жанри публіцистичного і різновиди розмовного стилю.

Тексти усіх стилів, крім художнього, за формою вияву прозові, тобто позбавлені ритмічної організації. Для художнього стилю властива ще й віршова форма вияву, що реалізується повторенням певних ритмомелодичних строфічних елементів.

В основі розмежування монологічних і діалогічних текстів лежить кількість учасників текстотворення (мовців – адресантів мовлення).

За типом мовлення тексти бувають: розповідь, опис, роздум. Текст-розповідь – передбачає послідовний розвиток подій; текст-опис - опис певного об'єкта, предмета; текст-роздум - доводить або заперечує певні тези, теореми.

Важливою структурною одиницею тексту є абзац (нім. *absatz*). Це відрізок тексту, що має структурну, тематичну і змістову завершеність. Групи речень, що входять до абзацу, передають відносно самостійну інформацію і характеризуються певними структурними

особливостями. Такі групи речень називають складним синтаксичним цілим. Для членування тексту на абзаци використовуються поняття макротекст (текст у цілому) і мікротекст (окремі частини тексту), що у свою чергу пов'язуються з поняттям теми і мікротеми тексту.

Будь-який текст, зокрема офіційно-ділового та наукового стилів, умовно можна поділити три логічні частини:

- зачин (визначається тема, актуальність проблеми, мета);
- основна частина (розгортання думки, обговорення проблеми, зосередження на основних положеннях);

- висновок (підсумок найбільш важливих положень).

Для текстів будь-якого стилю характерні такі ознаки:

- структурна єдність (всі мовні елементи пов'язані між собою за структурою);
- смислова єдність (всі мовні елементи пов'язані між собою за смислом);
- комунікативна цілеспрямованість(визначено коло мовців);
- жанрова віднесеність (документ, роман, стаття чи дисертація).

У тексті завжди про щось повідомляється. Це його тема. Тема тексту розкривається в процесі вивчення змістового (лексико-граматичного) взаємозв'язку його мовних одиниць. А це означає, що в процесі формування зв'язного мовлення треба дбати, щоб кожне дібране речення за своїм змістом неодмінно впілалося у тематичну канву тексту.

Вимоги до текстів офіційно-ділового та наукового стилів

Текст — головний елемент документа чи публічного виступу, що містить сукупність речень (кількох чи багатьох), послідовно об'єднаних змістом і побудованих за правилами певної мовної системи. Він є засобом відтворення зв'язного мовлення, тобто висловлювання, пов'язаного однією темою, основною думкою та структурою.

Під час складання тексту документа мають виконуватися вимоги, найголовніші з яких — достовірність та об'єктивність змісту, нейтральність тону, повнота інформації та максимальна стислість.

Достовірним текст документа є тоді, коли викладені в ньому факти відображають справжній стан речей.

Точним текст документа є тоді, коли в ньому не допускається подвійне тлумачення слів та висловів.

Повним називається такий текст документа, зміст якого вичерпує всі обставини справи.

Стислим є текст, у якому відсутні зайві слова та смислові повтори, надмірно довгі міркування не по суті справи.

Переконливим є такий текст, який веде до прийняття адресатом пропозиції або до виконання прохань, викладених у документі.

Текст документа складається з таких логічних елементів:

1) вступу (зазначається привід, що став причиною складання документа, викладається історія питання, актуальність теми тощо);

2) доказу (викладається суть питання: докази, пояснення, міркування, що супроводжуються цифровими розрахунками, посиланнями на законодавчі акти й інші матеріали);

3) закінчення (формулюється мета, заради якої складено документ, підбиваються підсумки сказаного).

Отже, **текст** – це основна одиниця усного й писемного мовлення, що становить собою сукупність змістовних речень. Кожен текст – це система мовних засобів, вибір яких зумовлюється метою, характером та сферою вживання.

Зразок фахового тексту та його комплексний аналіз

Лазери належать до класу приладів, які в техніці об'єднані спільною назвою «генератори». Різні типи генераторів призначені для перетворення одного виду енергії в інший або для видозмінення енергії. Так, генератор змінного струму перетворює механічну енергію обертання ротора машини в електричну енергію змінного струму. Інший приклад – видозмінення потоку енергії за допомогою лампового генератора, який застосовується в радіотехніці. Цей генератор перетворює змінний струм низької частоти в змінний струм

високої частоти. Лазери – генератори для перетворення різних видів енергії в когерентне, монохроматичне випромінювання у видимій або близьких до неї ділянках спектра. Назва «лазер» складається з початкових літер англійських слів light amplification by stimulated emission of radiation (підсилення світла за допомогою вимушеного випромінювання). Така назва відображає принцип роботи генератора. У вітчизняній літературі лазер найчастіше називають оптичним квантовим генератором (ОКГ) або, іноді, генератором світла, що виразніше говорить про призначення приладу. Ми ознайомимося з основними типами лазерів, які поділяються на:

- твердотілі лазери на основі прозорих люмінесцентних кристалів і стекло;
- рідинні – на розчинах хімічних елементів і їх сполук;
- напівпровідникові – на основі кристалічних напівпровідників;
- газові, в яких активним середовищем є гази, газові суміші і пара металів.

З цього переліку видно, що як активне, середовище застосовуються речовини в усіх трьох агрегатних станах. Останніми роками випущено багато різних типів лазерів та їх модифікацій.

План комплексного аналізу фахового тексту

Стильова приналежність.

Тема тексту.

Основні ознаки тексту.

Основні мовні засоби:

лексичні (наявність термінів, слів іншомовного походження, омонімів, паронімів, синонімів, професіоналізмів, стилістично забарвленої лексики тощо);

морфологічні (граматичні форми повнозначних частин мови, сталі сполуки, прийменникові конструкції);

синтаксичні (прості чи складні речення, вставні та вставлені конструкції);

орфографія та пунктуація.

Висоцький В.З. Лазери. – К., 1973, с. 7, 37-39.

Аналіз тексту

Даний текст належить до наукового стилю (власне науковий підстиль). Елементами популяризації є докладне розшифрування назви приладу, про який йдеться, подання синонімів цієї назви. Тема – лазери та їх типи.

Уривок з монографії насичений загальнонауковою (принцип, класу, речовини, модифікацій і ін.) та спеціальною (когерентне, монохроматичне випромінювання; оптичним квантовим генератором; напівпровідникові; генератор змінного струму тощо) лексикою і фразеологією.

Типові для власне наукового стилю ознаки: підсумковий початок фрази (З цього переліку видно); градаційні рубрики із абзацним виділенням поширених об'єктних груп; специфічне «позачасове» вживання дієслів (лазери належать до класу приладів, генератор перетворює змінний струм, лазер найчастіше називають), часте вживання віддієслівних іменників (перетворення, випромінювання, призначення, видозмінення). Фрази порівняно недовгі, переважають прості поширені речення, є сполучникові складнопідрядні з підрядними означальними та додатковими. Речення ускладнені вставними конструкціями. У реченнях вжиті парні та одиничні коми, що відділяють частини підрядних речень від головного; тире між підметом та присудком; двокрапка в складному реченні. У тексті вжито багато слів з подвоєними та подовженими приголосними (перетворення, обертання, змінний), а також з ненаголошеними голосними у різних морфемах слова (вимушеного, середовищем, напівпровідників).

Зразки текстів певної стильової приналежності

РОЗМОВНО-ПОБУТОВИЙ

Пішли горі селом. Батько нічого і Гриць нічого. Аж прийшли перед просторий старий будинок під соломою, з комином наверху. До того будинку йшло багато хлопців, таких як Гриць, або й більших. Поза будинком по городі ходив пан у камізельці.

Грицю!- сказав батько.
Га!- сказав Гриць.
Видиш оту хату?
Видзу.
Пам'ятай собі, се школа.
Ба,- сказав Гриць.
Сюди будеш ходити вчитися.
Ба,- сказав Гриць. (І.Франко)

ХУДОЖНІЙ СТИЛЬ

Над річкою і лісом засинювалось небо: здалеку-предалеку, погуркуючи та поблискуючи, накочувала гроза. Потемніла вода в річці, зашуміли дерева, заметались птахи.

І враз усе стихло. Стогін лісу подався далі й далі від грози. У високості сухо шелеснуло. Синьо спалахнула ріка. І ліс осяявся синьо. То хмара, чорна і низька, пустила із себе стрілу-блискавицю...

(Г. Тютюнник).

ОФІЦІЙНО - ДІЛОВИЙ СТИЛЬ

Генеральному директоріві
ВАТ «Інпроектсервіс»
Кравченку В. В.
інженера-конструктора
Кириленка А. І.
Заява

Прошу надати мені матеріальну допомогу у розмірі одного прожиткового мінімуму для власного оздоровлення.

До заяви додаю довідку про стан здоров'я та копію путівки до санітарно-оздоровчого комплексу.

10.07.10.

Підпис

НАУКОВИЙ СТИЛЬ

Основою всієї господарчо-фінансової діяльності підприємства є отримання прибутку. Прибуток - це економічна категорія держрозрахункового підприємства та його структурних одиниць. Він є найголовнішим джерелом обов'язкових відрахувань у бюджет, джерелом формування фондів підприємства, його держрозрахункових одиниць.

ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ СТИЛЬ

Результати загальнонаціонального соціального дослідження "Земельна реформа", проведеного Центром соціальних експертиз Інституту соціології Національної академії наук, були несподіваними.

При досить консервативній суспільній свідомості (всього 20 відсотків селян хочуть господарювати на своїй землі) кількість прихильників земельної реформи з позаторішніх 22 відсотків зросла до 38 у минулому році.